

о фолклору у периодици XX века представља критички и аналитички приступ претходним истраживањима из области фолклористике, која су водила ка обликовању дисциплине и утицала и на њен тренутни развој (било да се ради о прихватању одређених концепата, дистанцирању од истих или њиховој ревизији) и одређење. Значај проучавања прилога објављених у периодици, између осталог, лежи и у чињеници да је она има важну улогу у дисеминацији резултата фолклористичких истраживања. Пресек студија из историје фолклористике даје нову димензију проучавању развоја теоријских и методолошких оквира, а истовремено кореспондира са главним правцима профилисаним у монографским и другим публикацијама. Треба посебно истаћи и чињеницу да су научни резултати ове студије поникли на обимној грађи и релевантној литератури. Проучавањем развоја фолклористике као дисциплине у периодици отварају се нове могућности, концепти и перспективе за разумевање књижевноисторијских тенденција, као и за преиспитивање усвојених постулата, у чему је један од главних доприноса ове студије.

Др Марина Младеновић Мићковић  
Институт за књижевност и уметност, Београд  
marinamladenovic@hotmail.com

UDC 050.488(497.11)“19”(049.32)  
<https://orcid.org/0000-0002-8417-2840>

Примљен: 12. фебруара 2025.

Прихваћен: фебруара 2025.

## КРОЗ СРПСКЕ ГРАДОВЕ И РЕГИЈЕ

(*Градови српског реализма*, Горан Максимовић, Центар за српске студије,  
Бања Лука 2023, 345 стр.)

Дводеценијска засебна истраживања поетике града у српском реализму и модерни проф. др Горана Максимовића, настајала у оквиру научних пројеката у периоду од 2002. до 2022, те првобитно публикована као саопштења са научних скупова или као поговори издањима изабраних дела писаца, сада су аналитички и интерпретативно проширена, продубљена, допуњена новим нештампаним радovima и обликована у монографију *Градови српског реализма (О ејоси и њисцима српског реализма и њиховим градовима)*. Треба истаћи и да су раније објављени радови о Јакову Игњатовићу, Сими Матавуљу и Стевану Сремцу, у књизи *Казивање града и друшћ ојледи* (2014), овом приликом у већој мери прерађени, истраживачки преиспитани и обogaћени новим увидима.

Књига *Градови српског реализма* дели се на три целине. У првој је дат методолошки и интерпретативни оквир у књижевноисторијским студијама: *Српски реализам – љранице ејохе: уводне љерсјекљиве и Градови у књижевностљи српског реализма: аналљиљички оквири*. Средишњљи, тј. главни део књиге чљине поглавља у којљима се Горан Максимовић суверено бави репрезентативним писцима реалистичке епохе узљимајуљи у обзир целокупне љихове опусе којљи се тљичу градске културе: *Градови Јакова Игњатљовића, Јаков Игњатљовић и Бељирад, Градови Мљована Глиљићља, Градови Симе Матљавуља, Градови Сљевана Сремца, Градови Бранислава Нуљићља, Градови Радоја Домановићља, Мосљар Свељјозара Ђоровићља, Градови*

*Пејтра Кочића, Пејтар Кочић и Скојље, Пејтар Кочић и Сарајево, Врање и Београд Боре Станковића и Градови Милујина Ускоковића. У трећем делу изнет је аналитички преглед кључних поетичких тежишта која су истражена у књизи *Кроз њиху и кроз градове: завршни оквир*.*

Књига је обогаћена подацима о издању, *О књизи*, те *Подацима о њексјевима, Рејисјром имена* и, што је реткост у монографијама овог типа, *Рејисјром градова и друјих сродних њеојрафских њојмова*, на крају и белешком *О аујору*.

У уводном поглављу *Срјски реализам – ѡранице ѡјохе: уводне ѡерсјекјиве* Максимовић нас упознаје са различитим периодизацијама епохе српског реализма издвајајући најпре филолошки концепт периодизације (Стојан Новаковић, Јован Грчић, Андра Гавриловић) па потом књижевноисторијски (Јован Скерлић, Велибор Григорић, Драгиша Живковић, Димитрије Вученов, Јован Деретић и др.) све до стилско-формацијског концепта периодизације (Душан Иванић и Милорад Јеврић). Максимовић као научно релеватне издваја књижевноисторијски и стилско-формацијски критеријум периодизације, те указује на извесне разлике, одступања, несагласја код књижевних историчара, више кад је реч о завршној граници епохе, и то на примеру писаца који се поетички крећу између реализма и модерне (Ћоровић, Кочић, Станковић, Ускоковић). За разлику од Скерлића, који је сáм почетак 20. века означио као крај епохе реализма, наредни књижевни историчари су ту границу померали до прве, па и друге деценије (Глигорић, Богдановић, Протић, Најдановић, Деретић) и међу реалисте сврставали Станковића, Кочића, Ћоровића, Ћипика, Ускоковића. У основи Максимовић се слаже са истраживањима Д. Иванића, иако има задршку у односу на Иванићеву горњу границу периода, па епоху реализма посматра кроз три фразе: „рани реализам, високи или развијени реализам, касни или дезинтегрисани реализам; које су временски смјештене у другу половину 19. и на сами почетак 20. вијека.“ Мало затим он у унутрашњој подели ових фаза, а у оквиру дезинтегрисаног реализма издваја следеће типове: „неонатуралистички реализам, импресионистички реализам, неоромантичарски реализам“ (стр. 27) и на тај начин образлаже укључивање у истраживачки корпус дела Кочића, Станковића, Ћоровића и Ускоковића. У наредном поглављу он ће додатно појаснити да је ту реч о оним миметичким и поетичким карактеристикама књижевних дела ових писаца где су још присутне реалистичке тенденције у обликовању уметничке слике града, као једне метареалности, и где су затим наглашени топоси реалистичке поетике у сижејном обликовању градског амбијента.

Максимовић проницљиво запажа и наглашава да је епоха реализма започела, развијала и завршила се „топосом градова, од раног реализма у роману *Милан Нарањчић* Јакова Игњатовића, преко високог реализма у дјелу Симе Матавуља, Стевана Сремца и Бранислава Нушића до модерног реализма у роману *Нечисти крв* Боре Станковића“ (стр. 26).

У наредном поглављу *Градови у књижевности срјској реализма: аналитички оквири* Максимовић употпуњује методолошки и интерпретативни оквир тумачења уметничке слике града. Пошавши од истраживања претходника (Радослав Ераковић, Зорица Несторовић) и указивања на шири феномен развоја урбане прозе у новој српској књижевности, почев од Доситеја, Максимовић скреће пажњу на епоху просветитељства, затим и на документарно-уметничку прозу, као и на дела романтичара у којима се јавља топос града сагледаван у етичком распону од „храма знања“ до „места искушења“. Максимовић указује на то да се тек у епоси реализма топос града јавља у новом значењу, „као урбани центар у којем се укрштају и одвијају важни аспекти приватног и јавног живота“ чиме он на симболичком плану добија и статус јунака.

Од изузетне је важности Максимовићева научно потврђена теза да епоха српског реализма није тематски једнозначна, како се досад претежније закључивало,

односно да је приказивање сеоског живота преовлађујуће на тематско-мотивском плану. Супротно тој струји мишљења у српској књижевној историји Максимовић указује на дужи низ стваралаца епохе реализма који су афирмисали слику града и градског живота, те да је урбана тематика у најмању руку равноправна фолклорној у српском реализму.

Као доминантне уметичке топосе који дефинишу хронотоп града у српском реализму он издваја: особене градске јунаке, кафане и тргове, периферију, градске породице, градске приче и др. (стр. 36). При томе већу пажњу поклања великој галерији градских јунака, културолошки, а не само социјално различитих од јунака из сеоског амбијента, и то од Милана Наранџића, Бранка Орлића, Калче, Курјака, Ивка, Ибиш-аге, фрау Габријеле, кир Гераса, преко Ђуре Кокота, Ђукана Скакавца, хаци Дише, Јеврема Прокића, Живке министарке, па све до Миткета, ефенти Мите, Чедомира Илића, Милоша Кремића и др.

Анализом репрезентативних, необичних, надасве културолошки и карактеролошки особених ликова, као и топоса улица, кафана, тргова, њиховог значајног социолошког утицаја, а посебно рецепцијског дејства, Максимовић убедљиво доказује да се уметничка слика града „може посматрати из три перспективе: прототипске (стварносне), текстуалне (умјетничке) и метатекстуалне (психолошке)“ (стр. 46).

Анализирајући, пре свега приповедна и романијерска дела репрезентативних писаца, Максимовић указује и на широк српски културни и географски простор, данас раздјељен и границама одвојен од Србије (Нови Сад, Београд, Шабац, Ужице, Врање, Ниш, Приштина), па на основу приказаних уметничких слика подсећа и на градове: Сентандреја, Шибеник, Мостар, Сарајево, Цетиње, Херцег Нови, Бока Которска, Охрид, Битољ, Скопље и др. Поред тога Максимовићева намера је и да укаже на повратни утицај града, вароши, паланки на приповедаче, на њихово интелектуално формирање и на развој њихових поетика.

Средишњи део књиге *Градови српског реализма* систематично осветљава поетичке особености овде изабраних канонских писаца, те пружа нова тумачења уметничких слика градова. Свако поглавље доноси у уводим деловима, сасвим у духу новог историзма, биографске и књижевноисторијске податке чиме се контекстуализују књижевна дела и појашњавају разноврсни утицаји на ауторе.

Почев од парадигматичне студије посвећене делу Јакова Игњатовића, где Максимовић посебно спори тезу о доминантности теме сеоског живота у српском реализму, у анализи феномена градске слике света пажња се систематично поклања типовима водећих Игњатовићевих јунака, сликама породица, затим топосима кафана, тргова, улица, приватних простора (кућа, салони), те односима према материјалним знацима културе, традиционалном патријархату, хришћанском моралу, сексуалности, у истом реду и знацима однарођавања, покондирености, као и облицима доколице.

У анализи Игњатовићевог опуса Максимовић показује слојевитост и разноликост градског живота, али и једну цивилизацијску модерност чиме се светови његових јунака разликују од светова приповедача из тадашње Кнежевине, потом Краљевине Србије. Ишчитавајући мапу српског духовног и културног простора, у опусу Сремца, Матавуља, Домановића, Нушића, Ћоровића и др., он преко анализе типова јунака, градских простора, али и система комуникације, особених културолошких знакова, у тумачењу задржава пажњу на богатству разлика међу њима, али и на чврстим коренима традиционалног патријархата, пре свега на хиришћанским основама инспирисане културе у јужним крајевима (видљиво у делима Ћоровића, Станковића).

У зависности од тумачених дела, њиховог тематско-мотивског, уједно и стилско-реторичког регистра, као и особених поетика писаца, Максимовић више или мање посвећује пажњу одређеним преовлађујућим карактеристима дате слике града код Глишића, Матавуља, Нушића, Домановића, Ћоровића, Станковића и др.

Желећи, сасвим оправдано, да свако поглавље о опусима писаца задржи извесну самосталност, нужна су била одређена понављања, кратка подсећања на методолошко-теоријска полазишта; на то је обавезивала и изабрана структура студија, где се после уводих књижевноисторијских и биографских оквира интерпретација усмеравала на кључне топосе уметничке слике града, који се понављају од Игњатовића све до Станковића и Ускоковића.

Слика Београда једна је од централних и свакако најдоминатнија у епоси српског реализма, те се Максимовић усмерава на тумачење флуидне уметничке слике престонице у делима Игњатовића, Сремца, Нушића, Домановића, Ускоковића, али и Станковића. Тако он скреће пажњу да и у делу М. Глишића тема градског и варошког живота заузима запажено место, посебно посредством јунака који потичу из урбаних средина или се образовањем издвајају од других (капетани, богати чиновници, трговци, књижевници, школски ревизори), с том разликом што су они као метонимије урбаног начина живота приказани опозитно селу, сеоској култури. Максимовић се у анализи негативне слике града задржава зато и на Глишићевим комедијама, али и на његовим раним сатиричким приповеткама. Исправно закључује да је Глишић, на шта се досад није обраћала пуна пажња, поставио „у значајној мјери тематске, социјалне, идеолошке и психолошке оквире за касније обликовање умјетничке слике града у српској књижевности“ (стр. 97).

Максимовић сасвим исправно поступа када у анализи уметничке слике града у приповеци, роману, драми, документарно-мемоарској прози, полази и од опозиције урбана – патријархална култура, те истражује све оне кризне ситуације у развоју фабуле, деловањима јунака који сведоче о нарушавању традиционалног патријархата, важећих хришћанских норми, појаву анархистичких облика понашања, те урушавању породица, а што није тематизовано само у вечитом сукобу старих и младих, очева и синова.

У *Градовима српској реализма* Максимовић је на истраживачки пријемчив начин пратио стварање, обликовање уметничке слике града, његове мене, посебно у културолошком погледу, од простора тескобе, негативних вредности до града као симболичког јунака, места греха, суноврата моралних и патријархалних вредности, деструкције, што је посебно изражено у романима М. Ускоковића. Уједно он испитује и утицај урбане културе на животни и стваралачки пут писаца, нарочито оних који су стварали на границама романтизма и реализма, те реализма и модерне.

Књига *Градови српској реализма* Горана Максимовића прва је ове врсте која на свеобухватан начин сагледава процес развоја урбане културе у историји српског реализма, све до модерне, те је изузетан допринос начину тумачења поетике града и приступа у анализи феномена градске културе и стога несумњиво представља темељ за сва будућа истраживања ове тематике. Не само да ће бити корисна и мање упућеним читаоцима него и свима нама који се бавимо тумачењем поетике урбане прозе и културе ова монографија биће неопходно књижевноисторијско, али и теоријско-методолошко полазиште и сигуран ослонац у даљим појединачним и синтетичким истраживањима епохе српског реализма и модерне.

Др Александар С. Пејчић, научни савешњик  
Институт за књижевност и уметност,  
Београд  
sasa.pejcic@yahoo.com

UDC 821.163.41.02REALIZAM(049.32)  
<https://orcid.org/0000-0002-6171-4723>

Примљен: 12. фебруара 2025.  
Прихваћен: фебруара 2025.